

УДК 159.922

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.12>

ВАДИМ ІВАНОВИЧ БАРКО,

доктор психологічних наук, професор,

Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ);

член редколегії журналу «Право і безпека»;

 <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>,

e-mail: barkoua@ukr.net;

ВАДИМ ВАДИМОВИЧ БАРКО,

кандидат педагогічних наук,

Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>,

e-mail: barkowork@ukr.net

ПРОФЕСІОГРАМА ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні та прикладні аспекти проведення професіографічних досліджень у Національній поліції України, зокрема питання розробки професіограми дільничного офіцера. Викладено теоретичні основи та структуру експериментального професіографічного дослідження, розкрито можливості використання деяких його методів і засобів для розробки сучасної професіограми дільничного офіцера поліції, а також презентовано психограму професії. Показано, що всебічне професіографічне вивчення професійної поліцейської діяльності є необхідною передумовою вирішення проблем, пов'язаних з ефективністю використання кадрового потенціалу, оптимізацією відбору до поліції найбільш придатних кандидатів, підготовкою та перепідготовкою кадрів, раціоналізацією праці та зниженням травматизму.

Ключові слова: *Національна поліція України, дільничний офіцер поліції, професіографічні дослідження, професіограма, психограма, психологічний відбір.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Від сучасної Національної поліції України очікуються суттєве покращення й підвищення ефективності діяльності, що ґрунтуються на доборі персоналу з високим рівнем професійної придатності до виконання обов'язків і подальшому підвищенні готовності поліцейських до діяльності й досягнення вагомих результатів у справі боротьби зі злочинністю, охорони публічної безпеки та порядку й захисту конституційних прав і свобод громадян. Особливого значення набуває вирішення завдання професіографічного вивчення основних видів діяльності в Національній поліції України, що є передумовою ефективного використання кадрового потенціалу, оптимізації процесів відбору до лав поліції найбільш придатних кандидатів, підготовки та перепідготовки кадрів, раціоналізації режимів та умов праці та зниження травматизму. На сьогодні в Україні відсутні професіографічні матеріали, які стосуються діяльності працівників різних структурних підрозділів поліції.

Стан дослідження проблеми

Професіографічними дослідженнями в нашій країні й за кордоном займалися юристи, психологи та соціологи Д. О. Александров, О. М. Бандурка, О. В. Землянська, Г. Є. Запорожцева, Ю. Б. Ірхін, О. І. Кудерміна, Т. М. Малкова, О. В. Шаповалов, С. І. Яковенко, В. Є. Петров, А. Сошников, М. Дюнетт, Дж. Фланаган та ін. [1–11]. Завдяки зусиллям науковців, серед яких є і вітчизняні, розроблено професіограми масових поліцейських професій і методики професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в МВС України [1–6]. Результатом професіографічного вивчення певної діяльності є відповідна професіограма. Остання являє собою повний опис особливостей такої професії, вона розкриває зміст професійної праці, а також вимоги, які професія висуває до людини. Це документ, у якому подано систематизовану комплексну інформацію про індивідуальні психологічні, соціальні й психофізіологічні властивості та якості особистості, які є необхідними й достатніми для успішного оволодіння професійною діяльністю та

вдосконалення в ній. Головною частиною професіограми є психограма, що містить у собі повний опис власне психологічних характеристик і професійно важливих особистісних якостей спеціаліста [2, с. 6].

Мета і завдання дослідження

Мета полягає у розкритті теоретичних і прикладних засад розробки професіограми службової діяльності дільничного офіцера Національної поліції.

Завдання: визначити й охарактеризувати основні складові професіограми дільничного офіцера Національної поліції; розробити психограму даної професії; визначити основні психодіагностичні показники професійної придатності до професійної діяльності на посаді дільничного офіцера, а також психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності), які можуть використовуватись психологами і працівниками поліцейських комісій у процесі проведення конкурсу при призначенні на посади Національної поліції України.

Наукова новизна дослідження

Уперше пропонується професіограма дільничного офіцера поліції, розроблена на основі широкого експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу

За Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 (чинний, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327) посаду дільничного інспектора віднесено до розділу 3 «Фахівці», код підкласу – 3451, назва класифікаційного угруповання – «Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання», код КП (згідно з покажчиком професійних назв робіт за кодами професій) – 3451, професійна назва роботи – «Дільничний інспектор міліції»¹.

Експериментальне дослідження, проведене у 2018 р. за участю понад 300 офіцерів поліції з 25 областей України, показало, що основою професійної діяльності дільничних офіцерів поліції є пізнавальна, конструктивна, комунікативна, соціальна й посвідчувальна діяльність.

Дільничний офіцер поліції *провадить свою діяльність на принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політич-

ної нейтральності та взаємодії з населенням на засадах партнерства. Дільничні офіцери поліції *керуються в роботі* Конституцією України, законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», іншими актами законодавства України й нормативно-правовими актами МВС України.

Робоче місце дільничного офіцера поліції для прийому громадян розташовується у приміщенні поліцейської станції або в іншому місці. Час прийому громадян щодня становить близько двох годин і, як правило, поєднується з веденням документації.

Діяльність дільничного офіцера поліції є пов'язаною з високою фізичною та психоемоційною напруженістю. Особливість цієї діяльності полягає у тісному й постійному контакті з населенням, яке проживає та працює на території поліцейської дільниці й ґрунтується на досконалому знанні свого контингенту. Основні складові професійної діяльності дільничного офіцера поліції та часові витрати робочого дня є такими: забезпечення публічної безпеки громадян на території закріпленої дільниці, патрулювання – 24 %; прийом громадян, розгляд заяв і повідомлень про кримінальні й адміністративні правопорушення або події – 18 %; робота з порушниками антиалкогольного законодавства, наркотично залежними особами, неповнолітніми правопорушниками, особами, що вчиняють домашнє насильство, особами, що перебувають на превентивному обліку, тощо – 15 %; розкриття та попередження злочинів – 14 %; інші завдання – 29 %. До основних факторів, які викликають утому в діяльності дільничного офіцера поліції, належать: тривале перебування в стані емоційного та фізичного навантаження; значний обсяг і різноманітність функціональних обов'язків; велика кількість контактів із людьми; переважно індивідуальний характер роботи; постійні переміщення по території, шкідливі для здоров'я умови праці; ненормований робочий день, відсутність регулярних днів відпочинку.

Узагальнення змісту, характеру й методів діяльності дільничних офіцерів дозволяє визначити *основні її характеристики*. До них належать: широкий спектр завдань професійної діяльності; часта зміна об'єктів професійної

¹ Редакція від 30.11.2017.

діяльності; самостійність в організації процесу власної професійної діяльності; одноосібність у прийнятті рішень і висока відповідальність за них; владні повноваження; висока інтенсивність професійних взаємодій; значні просторові переміщення в межах дільниці; виконання завдань, що можуть виходити за межі функціональних.

Професійну діяльність дільничного офіцера супроводжує низка *негативних чинників*, до яких належать: значні фізичні й психічні навантаження, обумовлені дефіцитом часу або інформації, необхідність координації різних за змістом видів діяльності та на різні проміжки часу; порушення регламентованого режиму праці й відпочинку; порушення режиму харчування; часті стресові та конфліктні ситуації; необхідність професійних контактів із небезпечною та соціально занедбаною категорією правопорушників, вороже ставлення останніх до представників влади, ризик зараження в процесі службової діяльності небезпечними захворюваннями.

Професія дільничного офіцера поліції висуває підвищені вимоги до *сенсорно-перцептивної сфери* поліцейського. Він повинен мати високу чутливість аналізаторів і розвинений вестибулярний апарат, добре орієнтуватися у просторі та часі. Також дільничному офіцеру поліції необхідно володіти розвинутими *пізнавальними процесами*. Фахівцеві необхідно мати якості *уваги*, такі як висока стійкість, концентрація, переключення, розподіл та обсяг, здатність помічати зміни. Він повинен мати хорошу оперативну й довготривалу *пам'ять*, добрі показники зорової, слухової, рухової словесно-логічної й образної пам'яті. Високі вимоги також висуваються до якостей *мислення*: дільничному офіцеру поліції потрібно мати високу швидкість, гнучкість та оригінальність мислення. У нього повинні бути розвинуті здібності до розумових операцій порівняння, узагальнення, систематизації й індукції.

Професійна діяльність дільничного офіцера поліції висуває підвищені вимоги до рівня *психомоторних властивостей* працівника. Дільничному офіцеру поліції треба мати достатню високу швидкість простої реакції та реакції на рухомий об'єкт, достатню точність і координованість рухів. Дільничний офіцер поліції має володіти розвинутими *мовленнєвими функціями*: значним словниковим запасом, чіткою вимовою, здатністю точно й лаконічно висловити думку. Професія дільничного офіцера поліції висуває також певні вимоги до *загальних і спеціальних професійних здібностей* працівників. Дослідження усереднених

показників рівня розвитку *загальних здібностей* за тестами Р. Амтхауера і Р. Кеттелла показали, що дільничним офіцерам поліції властивий середній рівень *вербального* інтелекту (IQ = 95–105), середній рівень *невербального* (числового) інтелекту (IQ = 96) та середній і високий рівень розвитку *невербального* (просторового) інтелекту (IQ = 110–120). Вивчення креативності показало, що для них характерним є її середній рівень (M = 4,19 балів), середній і вищий за середній рівень оригінальності мислення (M = 8,34). Щодо *спеціальних здібностей*, то дільничний офіцер поліції має вміти застосовувати й використовувати заходи поліцейського примусу: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби й вогнепальну зброю.

Також професійна діяльність дільничного офіцера поліції потребує розвинутих *комунікативних здібностей*. Обстеження за допомогою тесту Лірі показало, що в профілі дільничного офіцера поліції переважають октанти № 1 (домінування) – 7,81 балів, № 7 (товарицькість) – 7,42 балів, № 8 (відповідальність) – 6,59 балів, № 2 (незалежність) – 5,87 балів. Низькі показники зафіксовано за октантами № 4 (ригідність, підозрілість) – 2,33 балів, № 5 (покірність) – 3,29 балів. Дільничний офіцер поліції повинен бути наполегливим і переконливим, має вміти здійснювати візуальну діагностику людини, давати об'єктивну оцінку діям і вчинкам, впливати на співрозмовника, привертати увагу людей, викликати в них почуття довіри, швидко встановлювати контакти з новими людьми.

Індивідуально-психологічні особливості. Дільничний офіцер поліції повинен мати *сильний* або *середньо-сильний тип нервової системи*, що пов'язано з необхідністю витримувати значне емоційне навантаження, долати почуття страху, невпевненості й невизначеності, мати високу психофізіологічну витривалість і працездатність, високу або середню лабільність нервових процесів. Для дільничних офіцерів поліції є характерними декілька типів профілів за результатами виконання тепінг-тесту. Приблизно половина (46,9 %) обстежених демонструє середньо-сильний тип вищої нервової діяльності (ВНД). Близько третини обстежених працівників (27,4 %) демонструють профіль, характерний для середньо-слабкої нервової системи, 13,1 % респондентів мають сильну нервову систему, а 12,6 % – слабку нервову систему. Переважна більшість поліцейських має середні (56,3 %) й високі (31,9 %) показники лабільності нервових процесів.

Дільничному офіцеру поліції властиві такі риси *темпераменту*, як висока предметна й

соціальна активність (темп), високий рівень соціальної та середній – предметної ергічності, середній рівень предметної та соціальної пластичності й низький рівень предметної та соціальної емоційності. В усередненому особистісному профілі дільничних офіцерів поліції за тестом Русалова зафіксовано середні та високі показники предметного й соціального темпу (7,13 і 9,71 балів відповідно), високий рівень соціальної та помірний рівень предметної ергічності (9,19 і 5,79 балів відповідно), високі показники предметної (8,89 балів) і соціальної пластичності (8,72 балів), що свідчить про високу працездатність особи, прагнення до напруженої фізичної та розумової праці, високу швидкість виконання операцій моторно-рухової та мовленнєвої діяльності й легкість переключення видів діяльності.

Аналіз усередненого *мотиваційного профілю* особистості дільничного офіцера поліції дозволяє зробити висновок про те, що такі працівники характеризуються прагненням: а) заробітної плати та матеріальної винагороди ($M = 42,87$); б) цікавої та суспільно корисної праці ($M = 36,70$); в) чіткого структурування роботи ($M = 34,79$); г) визнання з боку людей ($M = 33,25$), г) належних умов праці ($M = 30,57$), д) самостійності, самовдосконалення ($M = 30,33$). Дільничним офіцерам поліції здебільшого властивий середній рівень самоактуалізації (58 % опитаних). Високий рівень демонструють 25 % респондентів, низький – 17 %.

Характерологічні особливості. Аналіз профілю особистості дільничного офіцера за допомогою опитувальника ІТО дозволяє охарактеризувати його як лінійний, розташований у діапазоні 3–6 балів, що свідчить про гармонійність особистості, врівноваженість особистісних якостей. Варіабельність профілів є незначною ($\sigma = 1,80-1,20$), що виявляє збалансованість різноспрямованих тенденцій. Усереднений профіль дільничного офіцера містить три підйоми за шкалами 1 (6,88 балів), 8 (5,68 балів) і 2 (5,51 балів). Отже, дільничних офіцерів можна охарактеризувати як людей зі стеничним типом реагування, високою активністю й високим рівнем домагань, високою емотивністю та контрольованістю емоційних реакцій. Фахівцям притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до швидкого формування нових навичок, стійкість до стресу, тенденція до самореалізації та протидії впливу середовища.

Аналіз особливостей індивідуальних профілів дозволив виокремити з вибірки дільничних інспекторів три варіації типів: а) з провідними шкалами 1 і 2 – для таких осіб характерними є екстравертованість і спонтан-

ність, вони добре працюють і взаємодіють із населенням, любляють спілкуватися; б) з переважанням шкал 1 і 8 – відрізняються тенденцією до лідерства, наполегливістю, старанністю й раціональністю; в) з домінуванням шкал 2 і 6 – таким поліцейським притаманна врівноваженість стеничних і гіпостеничних рис характеру, вони є спонтанними, активними, виявляють високий рівень домагань і мотивації досягнення.

Використання опитувальника Леонгарда – Шмішека показало відсутність акцентуацій характеру й темпераменту. В усередненому профілі поліцейських зафіксовано деякі підвищення за шкалами 5 (гіпертимність) – 14,76, 1 (демонстративність) – 14,58 та 2 (застрагання) – 12,43. Показники тривожності, збудливості й дистимічності перебувають у межах норми.

Висновки

Успішне оволодіння професією дільничного офіцера поліції значною мірою залежить від ступеня сформованості *головних професійно важливих якостей*, що визначається такими ознаками (за рангом): 1) високий або середній рівень комунікативних здібностей; 2) середній та вищий за середній рівень загальних здібностей; 3) середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; 4) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; 5) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль тощо); 6) сформованість властивостей темпераменту (темпу, ергічності, пластичності); 7) середній або високий рівень самоактуалізації; 8) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі та брати на себе відповідальність, емоційна стійкість); 9) достатній рівень розвитку пізнавальних процесів; 10) високий рівень психомоторних властивостей; 11) достатня чутливість аналізаторів.

Визначено рекомендовані для професійної діяльності якісні та кількісні психологічні й психофізіологічні показники, а саме: а) сильна або середньо-сильна нервова система, висока й середня лабільність нервової системи; б) високий або середній рівень вербального інтелекту (за тестом Амтхауера – не менше 10 балів, або 100 одиниць IQ) та невербального (за тестом Амтхауера – не менше 12 балів, або 100 одиниць IQ), за тестом Кеттелла – не менше 16 балів (або 100 одиниць IQ); в) середній або високий рівень креативності (за тестом Меде – Піорковського показник кількості

речень має становити не менше 4, а оригінальності – не менше 6); г) сформованість комунікативних здібностей (за тестом Лірі показники октантів № 1, 2, 3, 4, 8 у профілі не перевищують 10 балів, а показники октантів 5, 6, 7 – 8 балів); г) темперамент сильного типу ВНД (за тестом Русалова показники темпу, ергічності й пластичності в профілі мають становити не менше 6 балів; емоційності – не більше 6 балів); д) сформованість мотивації (показники самоактуалізації за тестом Джонса – Крендалла мають становити не менше 40 балів, а за тестом Маслоу повинні перебувати на першій або другій позиції за результатами ранжування); е) характерологічний профіль стеничного типу (за тестом ІТО в профілі показники шкал 1, 2, 4, 8 становлять не менше 5 балів, шкал 3, 5, 6 і 7 – не більше 5 балів); є) достатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – не більше 230 мс, достатня швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО) – сумарна величина відхилень не перевищує 1500 за 30 проходжень); ж) достатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (під час виконання тесту Грюнбаума час не перевищує 20 с, кількість помилок не більше 2); з) оптимальний рівень функціональної активності мозку (величина омега-потенціалу – в інтервалі 20–40 мВ).

Установлено психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності), зокрема: слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи; недостатня швидкість ПЗМР; недостатній рівень розподілу та швидкості переключення уваги; недостатній рівень функціональної активності мозку й адаптивних резервів організму; низький рівень будь-якої зі складових інтелектуального потенціалу; низький рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; низький рівень сформованості комунікативних здібностей; несприятливі для діяльності властивості темпераменту; низький рівень самоактуалізації та мотивації досягнення; домінування мотивації уникнення невдачі та мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності; негативні характерологічні риси; акцентуації характеру й темпераменту.

Усебічне професіографічне вивчення професійної поліцейської діяльності є необхідною передумовою вирішення проблем, пов'язаних з ефективністю використання кадрового потенціалу, оптимізацією відбору до поліції найбільш придатних кандидатів, підготовкою та перепідготовкою кадрів, раціоналізацією праці та зниженням травматизму.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Профессионализм и лидерство. Харьков : Титул, 2006. 578 с.
2. Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Нещерет Т. В., Шаповалов О. В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ : РВЦ КНУВС ; Друк. МВС, 2007. 100 с.
3. Кабаченко Т. С. Психология управления. М. : Пед. об-во России, 2003. 384 с.
4. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. М. : Наука, 1995. 186 с.
5. Кулагин Б. В. Основы профессиональной психодиагностики. Львов : Медицина, 1984. 216 с.
6. Мучински П. Психология, профессия, карьера : учеб. пособие. 7-е изд. СПб. : Питер, 2004. 539 с.
7. Ньюстром Д. В. Организационное поведение. Поведение человека на рабочем месте. СПб. : Питер, 2000. 384 с.
8. Сошников А., Пеленицын А. Оценка персонала: психологические и психофизиологические методы. М. : ЭКСМО, 2009. 240 с.
9. Dunnette M. D., Borman W. C. Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. Vol. 30, No. 1. P. 477–525. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401>.
10. Flanagan J. C. The Critical Incident Technique. *Psychological Bulletin*. 1954. Vol. 51, No. 1. P. 327–358. DOI: <http://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0061470>.
11. McCormick E. J. Job and task analysis // Handbook of industrial and organizational psychology / ed.: M. D. Dunnette. Chicago : Rand McNally, 1976. P. 651–696.

Надійшла до редколегії 19.10.2018

БАРКО В. И., БАРКО В. В. ПРОФЕСИОГРАММА УЧАСТКОВОГО ОФИЦЕРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

Рассмотрена проблема теоретических основ и методического инструментария проведения професіографических исследований в Национальной полиции Украины, в частности вопрос разработки професіограммы участкового офицера. Представлены теоретические основы и внутренняя структура процесса професіографического исследования, раскрыты возможности использования некоторых методов и средств професіографического

исследования для разработки профессиограммы участкового офицера полиции. Показано, что профессиографическое изучение различных видов профессиональной полицейской деятельности является необходимым условием решения проблем, связанных с эффективностью использования кадрового потенциала, оптимизацией отбора наиболее пригодных кандидатов, подготовкой и переподготовкой кадров, рационализацией труда и снижением травматизма.

Ключевые слова: *Национальная полиция Украины, участковый офицер полиции, профессиографические исследования, профессиограмма, психограмма, психологический отбор.*

BARKO V. I., BARKO V. V. JOB DESCRIPTION OF COMMUNITY POLICE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The authors have studied the problems of theoretical principles and methodical tools of carrying out professional research at the National Police of Ukraine, in particular, the issue of developing a job description of community police officers. It has been demonstrated that job descriptions represent a complete description of the specifics of a particular profession, they reveal the content of professional work, as well as the requirements that a profession brings to a person; this is a document that provides a comprehensive, systematic and comprehensive description of the objective characteristics of the profession and the totality of its requirements to individual and psychological features of a man. An important part of the job description is a psychic profile containing a complete description of the actual psychological characteristics and professionally important personal qualities of specialists.

Theoretical bases and structure of the experimental process of professional research have been provided; the possibilities of using some of its methods and means for the development of a modern professional profile of community police officers have been revealed. It has been emphasized that scientifically substantiated professional research of professional police activity will create favorable conditions for increasing the efficiency of professional selection of personnel and appointment of police officers, will promote more efficient use of personnel potential of police units, enable improvement of training, retraining and professional development of police officers, rationalization of working conditions, reduction of morbidity, etc.

Based on a broad pilot study involving police officers from 25 regions of the state, the authors have established a list of the main professional qualities of community police officer, have defined qualitative and quantitative psychological and psycho-physiological indicators recommended for professional activity, the authors have also established psychological and psycho-physiological contraindications to the professional activity of community police officers.

Key words: *National Police of Ukraine, community police officers, job research, job description, psychic profile, psychological selection.*